



Granice prowokacji w sztuce

Starter:

- fotografia: Jedna z prac Banksy'ego; sztuka krytyczna – cechy i formy; polecenie przeczytania baśni "Czterej muzykanci z Bremy" braci Grimm i zastanowienie się, jakie jest główne przesłanie tej opowieści, sformułowanie syntetyzującej notatki;

Rozdział: Teksty kultury

- trzy ćwiczenia związane z baśnią "Czterej muzykanci z Bremy"; biogram Katarzyny Kozyry; fotografia: Piramida zwierząt Katarzyna Kozyra; omówienie instalacji; trzy ćwiczenia otwarte dotyczące "Piramidy zwierząt";

Rozdział: Skandale artystyczne – Édouard Manet

- obraz: Śniadanie na trawie. Édouard Manet; obraz: Olimpia. Édouard Manet; fotografia i biogram Édouarda Maneta; Aleksander Wojciechowski "Édouard Manet"; Henri Perruchot "Manet"; Émile Zola "Édouard Manet"; cztery ćwiczenia otwarte dotyczące Maneta; trzy ćwiczenia interaktywne w tym odnoszące się do Maneta i wyszukanie w dostępnych źródłach innych przykładów dzieł sztuki, które miały prowokować lub szokować odbiorców;

Rozdział: O etyce w sztuce – Banksy

- Dorota Łagodзка "Paradoksy wolności"; informacja o akcji artystycznej Banksy'ego "Krzyczenie owiec"; ilustracja: Rysunek przedstawiający manifest artystyczny Banksy'ego "The sirens of the lambs"; cztery ćwiczenia otwarte (w tym polecenie wyszukania w internecie zdjęć lub nagrań ilustrujących manifest artystyczny Banksy'ego *The Sirens of the Lambs*; zwrócenie uwagi na reakcje widzów-przechodniów); ćwiczenie interaktywne słowa kluczowe.

Bibliografia:

- Źródło: Dorota Łagodзка, *Paradoksy wolności*, dostępny w internecie: <http://www.obieg.pl/artmix/16533> [dostęp 14.07.2021].

- Źródło: Aleksander Wojciechowski, *Édouard Manet*, Leipzig 1973, s. 12.
- Źródło: Émile Zola [czyt. emil zola], *Édouard Manet*, [w:] Émile Zola, *Francuscy pisarze i krytycy o malarstwie 1820–1876*, t. 3, oprac. Hanna Morawska, wybór Hanna Morawska, Warszawa 1977, s. 392–395.
- Źródło: Henri Perruchot [czyt. ąri peruszo], *Manet*, tłum. Krystyna Dolatowska, Warszawa 1978, s. 138–139.



Granice prowokacji w sztuce

Jedna z prac Banksy'ego

Źródło: Duncan Hull, 9.12.2015, dostępny w internecie: <https://www.flickr.com/photos/dullhunk/15337611468>, licencja: CC BY 2.0.

Clact

Pojęcie **sztuka krytyczna** funkcjonuje w Polsce od końca lat 90. XX wieku. Odnosi się ono do twórczości artystów odważnie komentujących i oceniających współczesność. Taka sztuka budzi kontrowersje i przybiera często niekonwencjonalne formy, np. akcji artystycznych, zaś jej krytyczne ostrze dotyka zarówno historii, religii, cielesności, płci, jak i tożsamości społecznej. Warto jednak zadać pytanie: czy działania artystów faktycznie mogą zmienić świat i zachowania ludzi? Dzisiejsza sztuka próbuje podjąć to wyzwanie. Aby poruszyć sumienia, stosuje prowokację, przez co staje się przedmiotem publicznych dyskusji. Polem jej działania jest więc ożywiony dialog, a nawet gorący spór między twórcami i odbiorcami, zwłaszcza wtedy, gdy działania artystyczne mają negatywną wymowę moralną. Skandal towarzyszący sztuce współczesnej stał się powszechny – warto jednak podkreślić, że był on obecny również w poprzednich epokach. Na fali oburzenia krytykowano w XVII wieku obrazy [Caravaggia](#), a w wieku XIX – realistyczne płótna [Courbeta](#) czy [Maneta](#).

Aby zrozumieć poruszane w tym materiale zagadnienia, przypomnij sobie:

- treść baśni *Czterej muzykanci z Bremy* braci [Grimm](#);
- główne przesłanie tej opowieści. Zredaguj kilkuzdaniową notatkę.

Teksty kultury

Ćwiczenie 1

Określ, jakie problemy ogólnoludzkie porusza baśń braci Grimm.

Ćwiczenie 2

Podaj, jaką rolę w utworze braci Grimm *Czterej muzykanci z Bremy* odgrywa muzykowanie.

Ćwiczenie 3

Wyjaśnij, co baśń braci Grimm mówi o stosunku ludzi do zwierząt.

Katarzyna Kozyra

ur. 1963

rzeźbiarka, autorka instalacji, sztuki wideo i artystycznych działań w przestrzeni publicznej, performerka i fotografka. Uznana za klasyka polskiej sztuki krytycznej. Jej twórczość określana jest często jako kontrowersyjna ze względu na rozgłos towarzyszący prowokacyjnym dziełom: *Piramida zwierząt* (1993), *Więzy krwi* (1995), *Olimpia* (1996), *Łaźnia żeńska* (1997) i *Łaźnia męska* (1999). Laureatka Paszportu Polityki (1997), reprezentowała Polskę na 48. Biennale Sztuki w Wenecji (1999).



Piramida zwierząt

Źródło: Katarzyna Kozyra, rzeźba-instalacja: 4 wypreparowane zwierzęta – koń, pies, kot, kogut, Zachęta – Narodowa Galeria Sztuki, Warszawa, licencja: CC BY-SA 3.0.

Piramida zwierząt to rzeźba-instalacja, praca dyplomowa artystki w warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych. Składają się na nią cztery wypchane zwierzęta, stojące jedno na drugim. Kompozycji przestrzennej towarzyszy film video, przedstawiający ubój i preparowanie konia w celu pozyskania tworzywa do prezentowanego dzieła. Ten element pracy uświadamia źródło pochodzenia także pozostałych bohaterów *Piramidy zwierząt* i zarazem, w intencji artystki, kieruje uwagę widza na fakt masowego zabijania zwierząt w ubojniach, rzeźniach czy zakładach przemysłowych. Praca Kozyry odnosi się do znanej baśni braci Grimm o zwierzętach wspólnie poszukujących schronienia przed ludzką przemocą. Dzieło już od momentu powstania budziło kontrowersje i spotkało się z falą ostrej krytyki – przede wszystkim

ze względu na wykorzystanie do jego konstrukcji martwych lub celowo uśmierconych stworzeń. W burzliwej dyskusji publicznej podnoszono z jednej strony kwestie etyczne związane z obroną praw zwierząt i wątpliwy etycznie proces twórczy, z drugiej – prawo do wolności krytycznej wypowiedzi w sztuce oraz odważną, nonkonformistyczną postawę artystki naruszającej społeczną 'zmowę milczenia'. *Piramida zwierząt* wywołała publiczny opór i wstrząs. Skrajne oceny tej instalacji

nie naruszają jednak wartości sztuki Kozyry: chłodnego i obiektywnego spojrzenia na kwestię powszechności zabijania zwierząt, która jest stałym elementem naszej codzienności i która służy zaspokajaniu naszych prymarnych potrzeb.

Ćwiczenie 4

Określ artystyczne walory *Piramidy zwierząt*.

Ćwiczenie 5

Wyjaśnij, jakie znaczenie dla interpretacji tego dzieła ma technika i tworzywo, którego użyła artystka.

Polecenie 1

Przygotuj głos w dyskusji na następujące kwestie:

- Co jest właściwym tematem tego dzieła?
- Czy ta praca może zmienić czyjeś poglądy lub zmusić do głębszej refleksji natury etycznej?
- O czym, twoim zdaniem, świadczą protesty i kontrowersje wokół dzieła Katarzyny Kozyry?



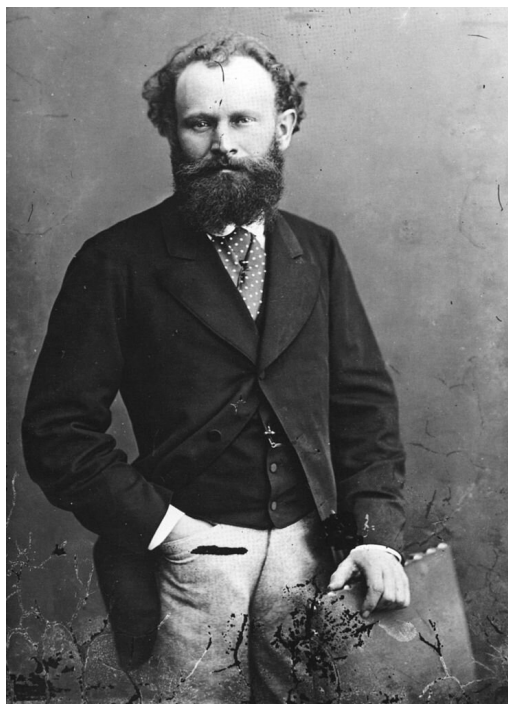
Śniadanie na trawie

Źródło: Édouard Manet, 1863, olej na płótnie, Musée d'Orsay, Paryż, domena publiczna.



Olimpia

Źródło: Édouard Manet, 1863, olej na płótnie, Musée d'Orsay, Paryż, domena publiczna.



Édouard Manet

Źródło: Nadar, fotografia, domena publiczna.

Édouard Manet

1832 – 1883

francuski malarz życia współczesnego, prekursor impresjonizmu, jeden z największych artystów XIX wieku. Pochodził z bogatej rodziny mieszczańskiej, dbał o reputację i unikał skandali. 'Był paryżaninem w każdym calu: wytworny, o nienagannych manierach, błyskotliwie inteligentny, lecz przedkładający towarzystwo pięknych kobiet nad estetyczne dysputy, pełen dezynwoltury, sceptyczny, liberalny. Jak [Baudelaire](#), nie znosił wsi. Jego żywiołem był Paryż – miasto światła, Paryż bulwarów, opery, stolica eleganckiego i artystycznego świata'(1). Do jego najwybitniejszych dzieł zaliczane są: *Śniadanie na trawie* (1863), *Olimpia* (1863), *Balkon* (1869), *Kolej żelazna* (1873), *Nana* (1877), *Bar w [Folies-Bergère](#)* (1881–1882).

((Aleksander Wojciechowski

Édouard Manet

W *Śniadaniu na trawie*, prócz nowego traktowania przestrzeni i nowej funkcji koloru, mamy również do czynienia z odejściem od tradycyjnie malowanego aktu. W sztuce klasycyzmu akt był wzniosłym poematem na cześć harmonii i proporcji – niemal odrealnionego w swej doskonałości – ciała ludzkiego. Akademicy z surowej zasady, polegającej na idealnej harmonii form, stworzyli schemat, który pozornie tylko stanowił kontynuację kanonu klasycznego piękna. [...] Akademicy asekurowali się historią

i mitologią, zakładając słusznie, iż żaden śmiertelnik nie będzie śmiało spoufalać się z boginią lub królową, której nagość przystoi niejako 'z urzędu'. [...] Manet przemawiał wprost, bez mitologicznego parawanu. Postawa ta nie została uznana za gest odwagi, lecz – wulgarności. Naga postać dziewczyny, występująca w *Śniadaniu na trawie*, jest zarazem portretem konkretnej kobiety ([Victorine Meurent](#)), umieszczonej obok dwóch ubranych mężczyzn, co dodatkowo konkretność tę potęguje.

Źródło: Aleksander Wojciechowski, *Édouard Manet*, Leipzig 1973, s. 12.

Ćwiczenie 6

Na podstawie przytoczonego fragmentu tekstu Wojciechowskiego zaznacz prawdziwe zdania.

☐ *Śniadanie na trawie* ukazuje doskonałe ciało kobiety, pełne proporcji i harmonii.

☐ Manet [czyt.: mane] namalował nagi portret konkretnej kobiety.

☐ *Śniadanie na trawie* przedstawia nagą kobietę w obecności dwóch ubranych mężczyzn.

☐ Dzieło *Śniadanie na trawie* zostało przyjęte jako wyraz odwagi artysty.

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Henri Perruchot [czyt. ąri peruszo]

Manet

Można powiedzieć, że wrzawa z powodu *Śniadania* była niczym w porównaniu z niewiarygodnym zamętem, jaki wywołuje *Olimpia*. Olimpia! Skąd też artysta wytrzasnął tę Olimpię? [...] Olimpia, zaraz! czy to nie będzie osoba o tak samo brzmiącym imieniu, 'bezwstydną kurtyzana' z *Damy kameliowej* [Dumasa](#) syna, którą twórca *Śniadania* miał czelność przedstawić na tym obrazie urągającym swym bezwstydnym realizmem akademickiej idealizacji? 'Jej dziewczęcy majestat!' Właśnie! Tego tylko brakowało! Można się było jednak tego spodziewać: chcąc rzucić wyzwanie publiczności, ten skandaliczny malarzyna nie zawahał się uciec do pornografii! Profanując uświęconą dziedzinę mitologii, brukając tę najwyższą formę sztuki, jaką jest akt

kobięcy, namalował prostytutkę, dziewczynę ledwie dojrzałą, 'nieletnią jeszcze', sfabrykował, bezecnik, ten wizerunek rozpustny, godny w pełni *Kwiatów zła* jego satanicznego przyjaciela. [...] Ileż to 'niepokojących znamion' odkrywają w jego *Olimpii*! Pozwolił sobie ni mniej, ni więcej tylko – o perwersyjny diabolizmie! – namalować u stóp swej małej hetery kota, czarnego kota! [...] Jedni grzmią, drudzy się śmieją, jeszcze inni wymachują pięściami. Rozweselony czy wściekły, tłum przed Manetami rozpycha się tak zajadle, że Akademia czuje się w obowiązku przydać im do obrony dwóch solidnych strażników.

Źródło: Henri Perruchot [czyt. ąri peruszo], *Manet*, tłum. Krystyna Dolatowska, Warszawa 1978, s. 138–139.

Ćwiczenie 7

Oceń prawdziwość podanych stwierdzeń odnoszących się do tekstu Perruchota *Manet*. Zaznacz pole w tabeli, jeśli stwierdzenie jest prawdziwe lub fałszywe.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
Manet namalował dojrzałą kobietę u stóp, której leży biały kot.	☐	☐
Obraz <i>Olimpia</i> przedstawia ulubioną modelkę Maneta.	☐	☐
Manet odwołuje się do mitologii, przedstawiając Olimpię.	☐	☐
Obraz Maneta <i>Olimpia</i> wywołał skandal.	☐	☐

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

((**Émile Zola** [czyt. emil zola]

Édouard Manet

Śniadanie na trawie jest największym płótnem Édouarda Maneta}, płótnem, na którym zrealizował marzenie wszystkich malarzy: umieścić w pejzażu postaci naturalnej wielkości. Wiadomo, z jaką mocą przełamał wynikające stąd trudności. Jest tam parę krzewów, kilka drzew i w głębi rzeka, w której kąpie się kobieta w koszuli; na pierwszym planie dwóch młodych ludzi siedzi naprzeciw drugiej kobiety, która przed chwilą wyszła z wody i suszy nagie ciało na słońcu. Ta naga kobieta zgorszyła publiczność, która nie widzi nic poza nią. Mój Boże! co za nieprzyzwoitość: kobieta bez żadnej osłony między dwoma ubranymi mężczyznami! Tego jeszcze nigdy nie

widziano. Pogląd ten był grubą pomyłką, bowiem w Luwrze jest ponad pięćdziesiąt obrazów, na których występują postaci ubrane i postaci nagie. Ale nikt nie próbuje się gorszyć w Luwrze. Tłum nie zamierzał zresztą sądzić *Śniadania na trawie* tak, jak należy sądzić prawdziwe dzieło sztuki; zobaczył tylko ludzi jedzących na trawie po wyjściu z kąpieli i uznał, że artysta miał w układzie sceny nieprzyzwoitą i prowokacyjną intencję, gdy tymczasem starał się on po prostu uzyskać żywe kontrasty i mocne bryły.

[...] Nic nie dorówna znakomitej subtelności bladych odcieni różnorodnej bieli płócien, na których spoczywa Olimpia. W zestawieniu tych bieli pokonana została ogromna trudność. Urocze są te blade odcienie dziecięcego ciała; jest to młoda, szesnastoletnia dziewczyna, prawdopodobnie modelka, którą Édouard Manet spokojnie skopiował z natury. Wszyscy podnieśli krzyk; uznano, że to nagie ciało jest nieprzyzwoite; musiało tak być, bo to jest żywe ciało, dziewczyna, którą artysta rzucił na płótno z jej młodą, a już zwiędłą nagością. Kiedy nasi artyści malują Wenus, poprawiają naturę, kłamią. Édouard Manet zadał sobie pytanie, po co kłamać, dlaczego nie powiedzieć prawdy; ukazał mam Olimpię, współczesną dziewczynę uliczną, którą codziennie spotykacie obijającą bruki i otulającą chude ramiona w cienki szal ze spłowiałej wełny.

Źródło: Émile Zola [czyt. emil zola], *Édouard Manet*, [w:] Émile Zola, *Francuscy pisarze i krytycy o malarstwie 1820–1876*, t. 3, oprac. Hanna Morawska, wybór Hanna Morawska, Warszawa 1977, s. 392–395.

Ćwiczenie 8

Określ, do jakich klasycznych arcydzieł malarstwa nawiązują kompozycje Maneta.

Ćwiczenie 9

Po przeczytaniu fragmentu tekstu Émile'a Zoli odpowiedz na pytanie: dlaczego *Olimpia* Maneta tak bardzo oburzyła krytyków i widzów?

Ćwiczenie 10

Przypomnij sobie z poprzednich lekcji o sztuce dzieła, które w swoim czasie uznano za skandaliczne (np. *Ukrzyżowanie św. Piotra* [Caravaggia](#), *Ekstaza św. Teresy* [Berniniego](#), *Pogrzeb w* [Ornans](#) [Courbeta](#)). Wyjaśnij, czego dotyczyły kontrowersje.

Ćwiczenie 11

Skandale artystyczne występowały w niemal każdej epoce, a wiązały się głównie z poruszaniem przez twórców tematów obwarowanych klauzulą tabu. Czy potrafisz wymienić takie tematy?

Polecenie 2

W dostępnych źródłach poszukaj innych przykładów dzieł sztuki, które miały prowokować lub szokować odbiorców. Zastanów się nad przesłaniem tych dzieł, wpisz swoje uwagi do dziennika.

Wpisz tytuł obrazu, rzeźby lub instalacji

Zaloguj się, aby dodać ilustrację.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

O etyce w sztuce – Banksy

((Dorota Łagodzka

Paradoksy wolności

Słowo *wyzwolenie* używane w stosunku do zwierząt nie powinno dziwić, bowiem m.in. ZOO, cyrki, przemysł spożywczy, futrzarski

i skórzany oraz eksperymenty na zwierzętach są oczywistymi przejawami zniewolenia. Oczywiste jest także, że powszechnie zwierzęta są postrzegane jako byty niższe w hierarchii istot żywych, a ich życie i cierpienie jako mniej znaczące. Co więcej, taki stan rzeczy zdaje się być normalny, a wszelkie próby jego podważenia zostają zmarginalizowane przez nazwanie ich emocjonalnymi, podyktowanymi sentymentalizmem pobudkami tzw. miłośników zwierząt. [...] Jak się ustosunkować do sztuki, która gwałci wolność w jej podstawowym zakresie, jakim jest prawo do życia i prawo do **nie bycia** krzywdzonym, gdy się jest jednocześnie zwolenniczką/kiem wolności artystycznej. Nie jest to łatwe, szczególnie gdy nie istnieje jedna definicja sztuki, kiedy sztuka wkracza w różne obszary życia, a granica między czynem artystycznym i pozaartystycznym jest niekiedy dyskusyjna. [...] Problem konfliktu dwóch obszarów wolności dotyczy wielu prac artystycznych, choćby wielokrotnie już dyskutowanej *Piramidy zwierząt* Katarzyny Kozyry. Protesty przeciwko tej pracy odczytywano w środowisku związanym ze sztuką najczęściej jako zamach na wolność (artystyczną), tymczasem był to głos w obronie wolności (zwierząt). [...] Dla usprawiedliwienia zabijania zwierząt dla sztuki używa się z reguły argumentów, że zabijanie poza sztuką jest akceptowane oraz że zwierzęta i tak giną. Niekiedy pojawia się nawet przewrotny argument, że dzięki danej pracy artysta zwraca uwagę na problem zabijania lub wykorzystywania zwierząt. W ten sposób Kozyra mówiła o *Piramidzie zwierząt*, oskarżając społeczeństwo o hipokryzję. *Ludzie zabijają zwierzęta, to normalne, ludzie wciąż to robią* – opowiadała Arturowi Żmijewskiemu (2). Podstawowym błędem tkwiącym w takim rozumowaniu jest pojmowanie zwierząt jako zunifikowanej anonimowej masy, a nie oddzielnych samoistnych jednostek. To prawda, że konie masowo giną w rzeźniach, lecz są też ludzie, którzy swoje życie, czas i pieniądze poświęcają na wykupywanie ich z rzeźni i zapewnianie im godnego życia. Kozyra użyła pieniędzy, by jednego z nich życia pozbawić. W obronie Guillermo Habacuca Vargasa,

Kostarykańczyka, który rozgłos międzynarodowy zyskał dzięki temu, że w galerii Códice w Mangui w Nikaragui przywiązał zabiedzonego psa w celu zagłodzenia go, również wytaczano argumenty oparte na podobnym rozumowaniu. Pisano, że takich wygłodzonych psów jest na ulicach Ameryki Łacińskiej mnóstwo. Czy to jednak powód, by usprawiedliwiać uzurpowanie sobie przez artystę prawa do decydowania o życiu i śmierci tego konkretnego zwierzęcia? Czy to, że na wojnie giną ludzie, jest powodem, żeby bez wahania zabić kolejnego z nich? Lub, by użyć przykładu zbliżonego do rzeźni, czy to, że mordowano ludzi w nazistowskich obozach zagłady, które zostały zresztą opracowane na podstawie amerykańskich rzeźni przemysłowych, jest powodem, by zabić jednego z nich, ponieważ prawdopodobnie i tak by zginął? W końcu ludzie ludzi też zabijają, wciąż to robią.

Źródło: Dorota Łagodzka, *Paradoksy wolności*, dostępny w internecie: <http://www.obieg.pl/artmix/16533> [dostęp 14.07.2021].

W 2013 roku na ulicach Nowego Jorku pojawił się samochód dostawczy wypełniony piszczącymi maskotkami zwierząt rzeźnych, m.in. krów, świń i owiec. Była to akcja artystyczna Banksy'ego pt. *The Sirens of the Lambs* (z ang. Krzyczenie Owiec).

Utożsamienie sympatycznych pluszowych zabawek z żywymi stworzeniami i zasugerowanie ich dramatycznego losu wywołało głęboki szok nie tylko u dzieci, lecz także u dorosłych. Angielski artysta zrezygnował z dosłowności i użycia żywej materii jako tworzywa sztuki. Uniknął tym samym podstawowej kontrowersji etycznej towarzyszącej wielu współczesnym akcjom artystycznym, jaką jest cierpienie zwierząt bezpośrednio włączonych w obszar sztuki. Dzięki uogólnieniu i posłużeniu się symbolem osiągnął zamierzony cel, a jego praca zyskała ważny wydźwięk moralny.



Rysunek przedstawiający manifest artystyczny Banksy'ego *The sirens of the lambs*

Źródło: Duncan Hull, licencja: CC BY-SA 2.0.

Ćwiczenie 12

Przeczytaj fragment tekstu Doroty Łagodzkiej i odpowiedz na pytanie: czy posłużenie się przez artystę żywymi, martwymi lub celowo uśmierconymi zwierzętami może być rozważane w kategoriach etycznych? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Polecenie 3

Poszukaj w internecie zdjęć lub nagrań ilustrujących manifest artystyczny Banksy'ego *The Sirens of the Lambs*. Zwróć uwagę na reakcje widzów – przechodniów.

Polecenie 4

Jakie uczucia w tobie wywołała praca Banksy'ego? Nazwij je.

Polecenie 5

Określ, do jakich wartości odwołuje się artysta.